

DESPRE ORGANIZAREA MILITARĂ A HISTRIEI IN EPOCA PREROMANĂ

Pînă nu demult, știrile privind organizarea militară a Histriei în perioada preromană erau ca și inexistente¹. Fără îndoială, informații despre războaie mai mult sau mai puțin însemnate în care cetatea s-a găsit implicată, sau despre asedii cărora a trebuit să le facă față de-a lungul unei istorii frământate, nu lipseau cu totul². Ceea ce nu știam erau metodele de care se va fi slujit pentru a ieși din primejdii, mijloacele cu ajutorul cărora — în lipsa unui potențial militar care oricum nu putea fi considerabil — a izbutit să-și păstreze timp de mai multe veacuri o independență cel puțin formală.

În această ordine de idei, nu poate fi trecută cu vederea așezarea geografică favorabilă, care chiar dacă nu făcea din Histria o cetate inexpugnabilă, era totuși de natură să-i ușureze apărarea. Așezată pe extremitatea unui promontoriu devenit mai tîrziu o insulă prin ruperea istmului care-l lega de continent, apărată din trei părți de apa unui golf pe care ivirea unui cordon aluvional, către sfîrșitul epocii elenistice, avea să-l despartă de mare, transformîndu-l în lagună, Histria s-a bucurat vreme îndelungată de privilegiul de a nu fi vulnerabilă decît dinspre vest, ceea ce înseamnă că timp de mai multe veacuri cetatea s-a putut mulțumi cu un simplu zid de apărare, care, tăind istmul aproximativ de la nord la sud, la o distanță de acropolă care a variat cu împrejurările istorice, îi asigura securitatea împotriva atacurilor pornite din interiorul Dobrogei.

---

¹ Vezi cele scrise în această ordine de idei de T. V. Blavatskaia, *Западнопонтийские города в VII-I в.д.н.э.*, Moscova, 1952, p. 194.

² Istoria coloniilor grecești de pe litoralul român al Marii Negre, de la origini pînă în epoca bizantină, a fost schițată de R. Vulpe în lucrarea sa *Histoire ancienne de la Dobroudja*, Bucarest, 1938. Pentru istoria Histriei, în special, cf. B. Pick, *Die antiken Münzen von Dacien und Moesien (Die antike Münzen Nord-Griechenlands, I, 1)* Berlin, 1898, p. 139—158 și Em. Condurachi, în *Histria*, I, 1954, p. 9—62.

Faptele abia amintite au fost stabilite cu ajutorul cercetărilor arheologice din ultimii ani ¹. În aceste condiții, nu credem util să ne oprim asupra cunoscutei afirmații a lui Patsch, care, interpretînd un pasaj din decretul în cinstea lui Aristagoras fiul lui Apaturios (ἀτειχιστου τῆς πόλεως ὑπαρχούσης²), nu șovăia a trage încheierea că, „la 500 de ani după întemeiere, Histria era încă lipsită de ziduri” ³. În loc să reiau examenul unei ipoteze a cărei zădărnice am dovedit-o altădată ⁴ și care astăzi nu mai e împărtășită de nimeni ⁵, gășesc preferabil să-mi îndrept atenția spre decretul fragmentar (acum dispărut) în care, încă din 1916, Pârvan credea a fi descoperit o aluzie la „... unii conducători de oaste ai Histriei care au binemeritat de la patrie, — poate cu prilejul unor lupte împotriva celților, care tocmai în acest timp, pe la sfîrșitul secolului al III-lea, făceau incursiuni și prădăciuni în tot ținutul nord-vestic și vestic al Mării Negre, pînă la Olbia, de unde avem inscripția de laudă a lui Protogenes” ⁶.

În originalul grec, „conducătorii de oști” de care se vorbește sînt numiți ἡγεμόνες, astfel încît (făcînd abstracție de presupunerile cu privire la împrejurările care le vor fi adus lauda concetățenilor) nu se vede ce obiecție s-ar putea aduce împotriva traducerii termenului, propusă de Pârvan. În schimb, se poate face observația că locul din text unde sînt pomeniți *hegemonii* exclude posibilitatea ca aceștia să fi fost beneficiarii decretului, cu alte cuvinte că faptele lor ostășești să le fi meritat această recompensă. Într-adevăr, — lucru la care editorul nu pare să fi luat seama, — fragmentul face parte din ultimele rînduri ale dispoziitivului, unde numele titularilor nu figurează nicicînd și unde se citesc în mod obișnuit deciziile privitoare la gravarea și expunerea textului adoptat de Adunare. Era de ajuns să se înțeleagă această particularitate pentru ca fragmentul să nu mai prezinte dificultăți, ceea ce mi-a și permis să încerc o întregire confirmată mai tîrziu de descoperirea cîtorva alte documente similare: [ἀναγράψαι δὲ τὸδε τὸ ψήφισμα [εἰς στήλην τοῦς] ἡγεμόνας [καὶ ἀναθεῖναι] ἐν τῷ Ἰαμαθ[ορακίῳ] („decretul să fie săpat pe o stela prin grija *hegemonilor* și așezat în templul zeilor din Samothrake”) ⁷.

În toate cazurile pe care le am în vedere, *hegemonii* se înfățișează ca demnitari a căror funcție n-are nimic militar, ceea ce poate însemna fie că la Histria termenul a indicat — ca la Chalkis — o magistratură civilă

¹ O privire de ansamblu asupra lucrărilor efectuate la Histria începînd din 1949., din inițiativa și sub auspiciile Academiei R.P.R., încearcă D. M. Pippidi, în *BCH*, LXXXII, 1958 (I), p. 335—350.

² Gr. Tocilescu, *AEM*, VI, 1882, p. 36, nr. 78 (= Syll.³, 708), r. 7—8.

³ *Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa V. Aus 500 Jahren vorrömischer und römischer Geschichte Südosteuropas. 1. Teil: Bis zur Festsetzung der Römer in Transdanuvien*, în *SB Wien*, CCXIV, 1932, p. 25: „auffallend ist, dass Istros erst damals, nach fünfhundertjährigem Bestande, eine Stadtmauer erhielt ... Es wird sich also bis dahin auf eine andere Weise für geschützt gehalten haben”.

⁴ *SCIV*, IV, 1953, p. 492 = *Epigraphische Beiträge zur Geschichte Histrias in hellenistischer und römischer Zeit*, Berlin, 1962, p. 16—17.

⁵ Cf. F. G. Maler, *Griechische Mauerbauinschriften*, I (Heldelberg, 1959), p. 261.

⁶ *Histria*, IV, *ARMSI*, XXXVIII, 1916, p. 544—545.

⁷ *Histria*, I, p. 496—497. Cf. *ibidem*, p. 494, nr. 3, r. 1—3, și *Dacia*, N.S., V, 1961, p. 308, r. 27—30.

cu rosturi vag definite¹, fie o demnitate cu adevărat militară ai cărei titulari, în afara atribuțiilor lor obișnuite, mai aveau și sarcina de a supraveghea săparea în piatră și expunerea decretelor Adunării².

O împrejurare ce nu contribuie nici ea la lămurirea problemei e aceea că, în timp ce în alte locuri *hegemonii* sînt uneori comandanți de mercenari angajați în vederea unei anume operațiuni³, alteori comandanți ai unei miliții cetățenești recrutate în ceasuri de primejdie⁴, la Histria ne găsim fără îndoială înaintea unui colegiu de magistrați ordinari ale cărui ocupații — departe de a fi limitate la un singur moment — sînt pomenite în documentele epigrafice timp de două secole cu regularitate⁵.

În starea prezentă a documentării, mai mult nu credem că s-ar putea spune. De aceea, așteptînd descoperirile în măsură să lămurească definitiv acest aspect al constituției Histriei în epoca elenistică, trecem la examenul celor cîteva texte în chip neîndoios referitoare la organizarea militară a cetății, în ciuda faptului că și în aceste cazuri semnificația informațiilor e departe de a fi generală.

Ca început, amintim decretul din Apollonia Pontică de curînd descoperit la Histria, din care — în legătură cu un război pornit de mesambrieni împotriva apolloniaților — aflăm că histrienii au trimis în ajutorul acestora din urmă un număr de corăbii de război: *ἑξαπέστελαν πλοῖά τε μακρ[ά] καὶ στρατιώτας τοὺς βοηθήσοντας ἡμῖν, τάξαντες ἐπὶ τούτων ναύαρχον αὐτοκράτωρα [Ἡ]γησαγόραν Μονίμου*⁶.

Acest decret e din secolul al II-lea și, cum credem a o fi dovedit cu alt prilej⁷, una din trăsăturile lui cele mai interesante e de a dovedi că între cele două colonii milesiene de pe coasta de apus a Mării Negre au existat în perioada dintre moartea lui Lysimach și domnia lui Mithridates nu numai vagi legături de prietenie, dar și un tratat de ajutor reciproc pe temeiul căruia, de două ori în cursul unui veac, cetatea de la gurile Dunării a dat ajutor aliatei sale de pe coasta tracă. Particularitățile primului război la care facem aluzie nu ne sînt cunoscute decît în chip cu totul nesatisfăcător. Se poate totuși afirma că și în această împrejurare histrienii acționau în virtutea tratatului ce-i lega de apolloniați și că, la cererea acestora, le-au trimis ca sprijin o escadră comandată de Callicrates, fiul lui Callicrates.

Dedicația care ne-a păstrat amintirea expediției nu ne permite să apreciem importanța efectivelor comandate de acest împuneric, nici amploarea operațiilor întreprinse. Abia de se poate presupune că războiul

¹ *Syll.*³, 898, r. 1.

² *OGI*, 81, r. 23 (Oropos); 248, r. 58 (Pergamon); Cf. E. Bikerman, *Institutions des Séleucides*, Paris, 1938, p. 158.

³ V. Ehrenberg, *Der Staat der Griechen. II. Der hellenistische Staat*, Leipzig, 1958, p. 69.

⁴ Cf. importantul decret din Tomis folosit mai departe, p. 332, n. 1.

⁵ Vezi textele citate mai sus, p. 328 și n. 7, cu observațiile noastre, *Epigraphische Beiträge*, p. 37—40.

⁶ D. M. Pippidi și Em. Popescu, *Les relations d'Istros et d'Apollonie du Pont à l'époque hellénistique*, *Dacia*, N.S., III, 1959, p. 241, nr. 4, r. 8—11.

⁷ *Dacia*, N.S., III, 1959, p. 238—240; *Nouvelles Études d'Histoire publiées à l'occasion du XIe Congrès des Sciences Historiques*, Bucarest, 1960, p. 49—52.

purtat alături de apolloniați a fost pînă la urmă incununat de succes, ținînd seamă de faptul că reliefurile consacrate de Callicrates înfățișează pe Dioscuri și că, în cuprinsul inscripției, Gemenii divini sînt slăviți în ipostaza de „mîntuitori” (σωτήρες)¹.

Trebuie să regretăm împrejurarea că dedicația nu cuprinde alte informații asupra activității desfășurate de Callicrates în fruntea corpului expediționar, ori asupra gradului deținut de el în ierarhia militară a Histriei. Din acest punct de vedere, decretul din Apollonia e mai explicit și, fără a reveni asupra unor particularități examinate altădată în amănunt², amintesc că numele comandantului escadrei trimise să lupte împotriva mesambrienilor — Ἡγησαγόρας Μομίμου — figurează în documente însoțit de gradul personajului, care e acela de „amiral cu depline puteri” (ναύαρχος αὐτοκράτωρ).

Titlul apare aci pentru întia oară într-o inscripție privitoare la istoria Histriei. Așa fiind, și în ciuda faptului că înțelesul pe care trebuie să i-l atribuim e limpede³, avem dreptul să ne întrebăm care era realitatea istorică pe care o exprimă, cu alte cuvinte dacă în Histria epocii elenistice funcția de șef de escadră era permanentă sau excepțională și, în al doilea rînd, dacă un ναύαρχος era prin natura atribuțiilor sale αὐτοκράτωρ, sau dacă deplinele puteri îi erau conferite numai în timp de război și numai cînd teatrul de operații al flotei se găsea la o mare distanță de bază? În lipsa unor știri precise privitoare la această problemă, ni se pare firesc să presupunem că Histria trebuie să fi dispus din totdeauna de un număr oarecare de corăbii „lungi” (ναῦς μακράι), termen prin care — în lipsă de o determinare mai precisă — trebuie să înțelegem corăbii de luptă. Această forță navală avînd nevoie să fie comandată, e firesc să presupunem că trebuie să fi stat sub ordinele unuia sau mai multor ναύαρχοι (cu toate că nu-i ușor de spus dacă, în condiții normale, funcția era sau nu colegială). Cît privește deplinele puteri, ținînd seamă de spiritul public al cetățîilor grecești guvernate democratic, aș înclina să cred că nu erau conferite decît cu titlu excepțional, în împrejurări de o gravitate deosebită și pentru o durată limitată⁴.

¹ V. Pârvan, AA, 1915, col. 270 = *Histria*, IV, p. 546, nr. 6, reeditat și comentat de D. M. Pippidi și Em. Popescu, *Dacia*, N.S., III, 1959, p. 236, 238 și urm.

² Vezi memoriul indicat mai sus, n. 1, de completat cu observațiile făcute pe marginea lui de J. și L. Robert, *REG*, I, XXIV, 1961, p. 187–201.

³ Strack în *RE*, XVI, col. 1889–1896, care nu uită să semnalizeze imprecizia tradiției, în special pentru perioada care ne interesează.

⁴ Cu privire la dedicația deliană în cinstea unui demnitar al lui Ptolemaios VIII, care poartă titlul de ναύαρχος καὶ στρατηγὸς αὐτοκράτωρ καὶ ὑπέρτατος... τῶν κατὰ Κύπρον, s-a făcut observația întemeiată că o asemenea concentrare de puteri „a putut părea necesară într-un ținut depărtat și expus primejdiilor, unde căpeteniile de oaste aveau de luat hotărîri fără a putea întodeauna raporta regelui” (F. Durrbach, *Choix d'inscriptions de Délos*, Paris, 1922, p. 177. Asupra aceluiași text, vezi considerațiile lui M. Holleaux, ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΥΠΙΑΤΟΣ. *Étude sur la traduction en grec du titre consulaire*, Paris, 1918, p. 127–128, și, mai de curînd, H. Bengtson, *Die Strategie in der hellenistischen Zeit*, III, München, 1952, p. 151–152). De bună seamă, singurele comandamente extraordinare cunoscute pînă în prezent în istoria Histriei sînt de explicat prin împrejurări de aceeași natură. Pentru situația din Tomis, vezi decretul citat mai departe, p. 332, n. 1.

Asemenea situații trebuie să se fi prezentat nu o dată în istoria zbuciumată a cetății de pe țărmul lacului Sinoe. De aceea n-avem temeii să fim surprinși citind (într-un document abia editat, dar a cărui publicare era așteptată de treizeci de ani, decretul în cinstea lui Agathocles fiul lui Antiphilos¹) că, într-o împrejurare grea pentru cetate, către începutul secolului al II-lea î.e.n., cînd tracii, călcînd acordurile încheiate, amenințau cu pustiirea holdelor și a întregului teritoriu rural, titularul decretului a primit de la concetățenii săi însărcinarea de στρατηγός ἐπὶ τῆς χώρας αὐτοκράτωρ².

Că această funcție trebuie să fi fost de cea mai mare importanță, se poate înțelege fie și numai din titlu. Dar împrejurările în care Agathocles urma să-și îndeplinească misiunea arată și ele că, investindu-l cu acest înalt comandament, histrienii erau hotărîți să-și încredințeze soarta unui om a cărui destoinicie le era cunoscută și de la care-și așteptau mîntuirea. Lîmpede, oricum, e faptul că Agathocles nu exercită o magistratură ordinară, ci e ales cu titlu personal de poporul histrian întreg: αἰρεθεὶς ὑπὸ τοῦ [δήμου]. Tot așa, că n-are la dispoziție efective recrutate în condiții normale, ci e pus în situația de a-și constitui singur o trupă de cetățeni-voluntari.

Cu neînsemnate diferențe, e ceea ce se întîmplă cu Diophantos, fiul lui Asclepiodoros, care, în Chersonesul amenințat de sciți³, procedează în mai multe rînduri la recrutări în vederea cutărei sau cutărei acțiuni ofensive: παραλαβὼν τοὺς ἐν ἀκμαῖι τῶν πολιτῶν; sau: ἀναλαβὼν... τῶν πολιτῶν τοὺς δυνατωτάτους; sau iarăși: παραλαβὼν δὲ καὶ τῶν πολιτῶν ἐπιλέκτους ἐν πληρώμασι τρισί⁴. În toate aceste cazuri, dacă înțelegem bine textul care ne-a păstrat amănuntele citate, trimisul lui Mithridate își alege singur tovarășii de arme, cu alte cuvinte procedează la înrolări obligatorii. Tehnica operației ne e dezvăluită de un document din Tomis, unde, în împrejurări ce amintesc în multe privințe situația din Chersonesos, vedem Adunarea poporului adoptînd măsuri asemănătoare: „Sfatul și Poporul să găsească nimerit a alege din întreg corpul cetățenesc doi conducători, care să înroleze patruzeci de bărbați în putere, cu misiunea de a păzi porțile ziua și noaptea și de a patrula în cuprinsul orașului pînă ce — ajuns într-o situație mai bună și scăpat de primejdiile ce-l amenință — norodul va putea aduce zeilor mulțumirea cuvenită” (δεδοχθαι τῆ[ι] βουλῆι καὶ τῶι δήμῳι ἐλέσθαι ἡγεμόνας ἐκ πόντων τῶν πολ[ε]ιτῶν ἤδη δύο, οἵτινες καταγράφουσιν ἄνδρ[α]ς ἐπιλέκτους τεσσαράκοντα τοὺς ἐφημερεύσοντας ἐπὶ τῶν πυλῶν καὶ παρακοιτῆσοντας τὰς νύκτας κ[αὶ] ἐφοδεύσοντας τὴν πόλιν. Ἔως

¹ *Revue des Études roumaines*, V-VI, 1960, p. 180-217. Cf. L. Robert, *Rev. Phil.*, XXXIII, 1959, p. 179; J. și L. Robert, *RÉG*, LXXIV, 1961, p. 201, nr. 420.

² R. 41-42. Asupra acestui titlu, în epoca elenistică, există o întreagă literatură, citată în parte de J. și L. Robert, *RÉG*, LXXIV, 1961, p. 194. Disertația lui M. Scheele, *Strategos Autokrator*, Leipzig, 1932, nu mi-a fost accesibilă. Cf. totuși H. Bengtson, *Die Strategie in der hellenistischen Zeit*, I, München, 1937, p. 6 și urm., 233.

³ Despre campaniile lui Diophantos în Crimeia, vezi încă Th. Reinach, *Mithridate Eupator, roi de Pont*, Paris, 1890, p. 66 și urm.; dintre contribuțiile mai noi, în special S. Jebelev, *RÉG*, XLIX, 1936, p. 17-37.

⁴ *IPE*, I², 352 (= *Syll.*³, 709), rîndurile 12, 19, 39-40.

ἄν εἰς βελτίονα κατόστασιν παραγεννηθεῖς ὁ δῆμος καὶ διαφυγῶν τοὺς περ[ι]ε-
στῶτας κινδύνους ἀποδῶ τὰς ἀξίας χάριτας τοῦ[ς] θεοῦς¹).

Ceea ce, în acest caz special, subliniază gravitatea situației și am-
ploarea puterilor conferite de tomitani celor doi ἡγεμόνες e latitudinea
lăsată acestora de a obliga pe cetățeni să se înroleze aplicându-le pedepse
pecuniare. Mai mult, liberi să-și aleagă după bunul lor plac mijloacele de
a încasa amenzile pe care le vor fi pronunțat, cei doi conducători militari
puteau fi siguri de a se sustrage pînă la urmă oricărei urmăriri intentate
pentru orice act săvîrșit în exercițiul funcțiilor lor².

În schimb, la Histria, dacă puterile conferite lui Agathocles par
să fi fost foarte întinse pentru tot ce privește conducerea operațiilor
militare, de o recrutare obligatorie nu se vorbește în pasajul din decret
la care am făcut aluzie, unde se menționează numai *voluntari* recrutați
din rindurile cetățenilor sau ale „barbarilor” refugiați în cetate: λαβῶν
τ[ῶν τε π]ολιτῶν ἐ[θελ]οντὰς στρατιώτας καὶ τῶν συμφευγόν[των β]αρβάρων
ε[ἰς τήν] πόλιν³.

Ultimul amănunt merită să ne rețină atenția prin lumina intere-
santă pe care o aruncă asupra legăturilor dintre greci — proprietari
nominali ai unei χώρα al cărei proces de formare l-am studiat cu alt
prilej⁴ — și locuitorii traci ai acesteia, a căror condiție trebuie să se fi
asemănat în multe privințe cu a băștinașilor — πελάται din regatul Bos-
poran, ori cu a așa-zișilor λαοὶ și πάροικοι din Asia Mică elenistică⁵. Pînă
și particularitatea „barbarilor” căutînd scăpare printre greci de teama
altor „barbari” (de același sînge cu ei sau de neam străin) se întîl-
nește la Olbia, între alte exemple, în zilele lui Protogenes, cînd, sub
amenințarea unei invazii a celților, thisamații, sciții și sudarații înspăi-
mîntați de cruzimea atacatorilor tînjeau — ni se spune — după adăpostul
zidurilor: Θισαμάτας καὶ Σκύθας καὶ Σαυδαράτας ἐπιθυμεῖν τοῦ ὀχυρώματος,
δεδιότας... τῆγ τῶγ Γαλατῶν ὀμότητα⁶. Că, în această împrejurare, dorința
lor n-a fost implinită, se poate presupune, intrucît, dacă lucrul s-ar fi
întîmplat, olbienii ar fi întîmpinat greutăți mari înainte de a redobîndi
controlul propriei cetăți. În schimb, ceea ce citim în același text despre
mixhelenii care, cu prilejul unui alt război, luptaseră împotriva vrăjmașului
comun, după ce fuseseră primiți între ziduri (Μιξέλληνας, οὐκ ἐλάττους
ὄντας τὸν ἀριθμὸν χιλίων καὶ πεντακοσίων, τοὺς ἐν τῷ προτέρῳ πολέμῳ
συμμαχίσαντας ἐν τῇ πόλει⁷) amintește în multe privințe situația Histriei
așa cum e descrisă în decretul de cinstire a lui Agathocles și de care ne
propunem să ne ocupăm în alt loc.

¹ AEM, XIV, 1890, p. 22, nr. 50 (= Syll.³, 731), rîndurile 11 și urm.

² ...Τοὺς δὲ ἀρεθίντας ἡγεμόνας ἐξουσίαν ἔχειν ἀναγκάζειν καὶ ζημιῶν ἐκάστης
ἡμέρας ἀργυροῦς δίκ[α κ]αὶ πρίσσειν τοὺς ἀτακτοῦντας τρόπον ὃν ἂν δύνωτα[ι, ἀ]ζημιῶν
ὄντας καὶ ἀνυποδίκους; (*ibidem*, rîndurile 19 și urm.).

³ *Ibidem*, rîndurile 42—44.

⁴ *Epigraphische Beiträge*... , p. 60—74, 79 și urm.

⁵ Cf. *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1958, p. 74—96; *Archeologia*, IX,
1957, p. 91—98.

⁶ IPE, I³, 32 B (= Syll.³, 495), rîndurile 9—11.

⁷ Rîndurile 17—20.

Întorcându-ne la problema care ne-a prilejuit această digresiune, să reținem deci că — și de va fi fost creată la o dată anterioară, ceea ce înseamnă că primul ei titular n-a putut fi Agathocles, așa cum ne-am simți înclinați să credem, judecînd după singurul document care i-a păstrat amintirea — funcția de στρατηγός ἐπὶ τῆς χώρας αὐτοκράτωρ n-a putut fi decît extraordinară¹. În aceste condiții, nu poate fi vorba să vedem în ea un *grad* oricît de înalt în armata regulată a Histriei, și aceasta cu atît mai mult cu cît, judecînd după informațiile de care dispunem, nepu-tînd întreține o armată permanentă cît de cît importantă², cetatea noastră pare să-și fi incredințat apărarea unei miliții cetățenești, ajutată — ori de cîte ori lucrul era cu putință — de o trupă de mercenari sau de un corp de auxiliari dintre „barbarii” sălășluiți în χώρα.

Și în această privință, decretul pe care-l folosesc ne aduce o știre prețioasă, informîndu-ne că într-un moment critic pentru Histria, cînd cete de vrăjmași amenințau să pustiască teritoriul, Agathocles, numit comandant al unei forțe de arcași, a primit misiunea de a apăra ținutul și de a asigura înmagazinarea recoltei: τῆς τε π[ό]λεως οὐσης ἐν ταραχῆι καὶ πειρατευσ[όν]των θρακιῶν οὐκ [ὀλί]γων τήν [τε χ]ώραν καὶ τήν [πόλ]ιν, τ[ὴν] δ[ὲ] θ[ε]ρῶν ὄντων ὕπογύνων καὶ τῶν πολιτῶν ἐν ἀγωνίαι καθεστῶτων, ἀ[ί]ρεθ[ε]ίς τοξάρχης καὶ λαβῶν στρατιώτας μισθοφόρους [δι]ε[φύ]λαξε τήν τε χώραν καὶ τὰ θέρη ἐποίησε τοὺς πολίτας ἀ[β]λαβεῖς συναγαγεῖν³ („într-un timp cînd orașul era frămîntat de tulburări interne, iar tracii în număr mare atacau ținutul și cetatea; cînd holdele stăteau să dea în pîrg, iar cetățenii se pierdeau cu firea, (Agathocles) ales căpetenie a arcașilor și primind sub ordinele lui oșteni cu plată, a păzit cu strășnicie teritoriul și a dat putință cetățenilor să-și strîngă recolta fără vătămare”).

Faptul că în aceste împrejurări pare să-și fi îndeplinit cu prisosință însărcinările, n-are să ne intereseze astăzi. În schimb, ceea ce se cade să ne rețină atenția e împrejurarea că pentru întîia oară într-un document histrian decretul vorbește lămurit de un corp de mercenari în slujba cetății, arcași la ordinele unui cetățean investit cu gradul de τοξάρχης.

Ca să înțelegem sensul unei asemenea măsuri, trebuie să ținem seamă de faptul că în epoca elenistică viața coloniilor de pe litoralul dobrogean n-a fost nici pe departe atît de liniștită și de înfloritoare cum s-a susținut⁴ și că, în special în secolele II—I î.e.n., pînă la cucerirea romană, situația lor a fost adesea precară. Cum, pe de altă parte, în fiiece vreme, teritoriul oricărei cetăți era mai expus la atacuri decît cetatea

¹ Împrejurările conferirii acestui grad, așa cum sînt descrise în rîndurile 40 și urm. ale decretului, nu fac decît să întărească această convingere: [παρὰβί]ν[τι]ων δὲ τῶν Θρακιῶν τοὺς ὄπ[η]ρους καὶ τὰς ὁμολογί[ας] καὶ π[ρο]σο[υ]μένους ἐπιδρῶμ[α]ς συνεχε[ῖ]ς... διετήρησεν ἀσφαλῶς τήν τε χώραν καὶ τὰ κτιν[η] καὶ τὰ θ[ε]ρη...

² E ceea ce reiese în chip nelîndoiros din indicațiile decretului cu privire la ajutorul militar oferit cetății de „regele” Rhemaxos: prima dată 100 de călăreți (r. 51: [ἰ]ππεῖς ἑκατόν); a doua oară, în împrejurări de o gravitate deosebită, 600: προφυλ[ακῆ]ν ἰπ[π]έων ἑξακοσίων (r. 55).

³ *Ibidem*, rîndurile 8—14.

⁴ Astfel Pärvan, *Dacia. An Outline of the Carpatho-Danubian Countries*, Cambridge, 1928, p. 89—90, urmat de R. Vulpe, *op. cit.*, p. 85.

însăși, — de bine, de rău, apărată de ziduri¹ — apare evidentă necesitatea pentru ei de a-și organiza, pe măsura mijloacelor, trupe de mercenari înarmați ușor, în stare să țină piept cetelor de jefuitori.

La data decretului în cinstea lui Agathocles aceștia erau traci conduși de Zoltes, dinast al unui ținut situat undeva la sud de Dobrogea², a cărui autoritate — cât se poate judeca — nu pare să fi fost nici de lungă durată, nici deosebit de fermă. Alteori, evident, atacurile trebuie să fi fost pornite de alți vrăjmași — sciți, bastarni, sarmați sau geți — singurele trăsături comune acestui soi de razii fiind lăcomia invadatorilor și repeziciunea cu care-și dădeau loviturile. În aceste condiții, și ținind seamă de armamentul propriu neamurilor amintite, era firesc ca mercenarii puși să apere teritoriul Histriei să fie de cele mai multe ori arcași, originari din locuri unde arcul era din totdeauna prețuit: cretani, ilirieni sau sciți³. La școala acestora din urmă, grecii înșiși trebuie să se fi deprins a minui arma lui Apollo, cum rezultă din exemplul cutărui olbian ale cărui performanțe sînt celebrate într-o epigramă publicată cu șazeci de ani în urmă de E. v. Stern⁴, precum și din monumentele sculpturale din cetatea de la gura Bugului, ale cărei stele funerare înfățișează nu o dată pe defunct călare, înarmat cu arcul și cu o mare tolbă de săgeți⁵.

Oricum ar sta însă lucrurile cu olbienii, din punctul de vedere al problemei ce ne interesează e de reținut că, așa cum a subliniat-o de curînd Louis Robert, „inscripțiile ne vorbesc de soldați arcași — în afara trupelor de poliție — îndeosebi la periferia lumii grecești, acolo unde barbari ușor înarmați obligau pe vecinii lor elini să adopte — pentru a-i putea combate cu folos — același armament și aceeași tactică”⁶. Apare deci firesc faptul că, pentru a face față unor astfel de vrăjmași, locuitorii Histriei s-au văzut siliți să organizeze un corp de mercenari deprinși să minuiască arcul, și tot atît de firească apare și precauția de a pune în fruntea lor un cetățean cu vază, priceput în treburile războiului.

¹ Cf. textele citate mai sus, p. 332, în legătură cu Histria și Olbia, fără a uita amănuntele oferite de Ovidiu cu privire la situația din Tomis în primii ani ai erei noastre.

² În lipsa unor informații clare și precise, indicațiile din decret privitoare la atacurile lui Zoltes lasă impresia că acesta pătrunsese în Sciția Mică venind dinspre Tracia. Cf. r. 14 și urm., și mai ales cele scrise în r. 25—27 în legătură cu asediul cetății Bizone: ἐμβ[αλόν]των αὐτῶν τὴν χ[ι]ρ[ο]ν καὶ Βιζώνην μὲν πολιορκούτων τὴν τε χ[ι]ρῶν πορθο[ύ]των...

³ Despre arcașii cretani, în general, H. van Effenterre, *La Crète et le monde hellénique de Platon à Polybe*, Paris, 1948, p. 175—177; M. Launey, *Recherches sur les armées hellénistiques*, Paris, 1949, p. 280—281; despre ilirieni; Launey, *op. cit.*, p. 410—418 și L. Robert, *Hellenica*, XI—XII, 1960, p. 272; despre sciți, Launey, *ibidem*, p. 421—423 și mai jos notele 4—6. Cît se poate judeca, arcul nu pare să fi fost un element caracteristic al armamentului tracilor: Stanley Casson, *Macedonia Thrace and Illyria*, Oxford, 1926, p. 166—167; Launey, *op. cit.*, p. 395—397, iar acum în urmă Chr. Danoff, *Zum Kriegswesen der alten Thraker*, în *Studii Clasică*, III, 1961, p. 39—47.

⁴ *JOAI*, IV, 1901, Beibl. 54 = *IPE*, I², 195; Cf. M. M. Kublanov, în *Das Altertum*, VI, 1960, p. 132.

⁵ L. Robert, *Hellenica*, XI—XII, 1960, p. 270, n. 3, care trimite la Kieseritzky-Watzinger, *Griechische Grabreliefs aus Südrussland*, Berlin, 1909 (mie inaccesibilă). De adăugat M. I. Maximova și M. A. Nalivkina, în lucrarea colectivă *Античные города Северного Причерноморья I*, Moscova, 1955, p. 310 și fig. 23.

⁶ *Hellenica*, XI—XII, 1960, p. 271.

N-ar putea spune că informațiile cuprinse în decretul pentru Agathocles epuizează datele cu privire la organizarea militară a Histriei în epoca elenistică, dacă, în legătură cu acest subiect, la textele analizate n-ar fi venit să se adauge în ultimul moment o știre suplimentară,

Fig. 1

oferită de un monument modest, descoperit nu se știe în ce împrejurări, actualmente în muzeul Histria (nr. inv. 165).

E vorba de un relief votiv de mici dimensiuni ($21 \times 10,5 \times 7$ cm), rupt sus, la stînga și mai puțin la dreapta, păstrînd pe latura inferioară vagi urme de inscripție. Ceea ce s-a păstrat din relief înfățișează un orant, la dreapta, în fața unui altar ce ocupă partea centrală a cadrului. Cît privește textul la care am făcut aluzie, puținul ce se poate descifra abia dacă ar merita osteneala unei editări, dacă — printre alte cuvinte mutilate — n-am recunoaște un termen de un interes neobișnuit, sub raportul prezentei cercetări. Judecînd după scris, fragmentul ar putea fi din secolele II—I î.e.n.

...ΕΙΔΙΟΥ ταξιαρχ[ύσας]
...ΛΙΑΚΩΙ ΔΙΟ...

Puținele indicații și examenul fotografiei reproduse mai sus sînt de natură să facă dovada că, indiferent de numele autorului dedicației (din care s-a păstrat sfîrșitul patronimicului: [M]εδίου sau ceva asemănător), și indiferent de divinitatea căreia-i va fi fost oferită ofranda, caracterul monumentului nu poate fi pus la îndoială, nici calitatea celui ce l-a închinat: omul se mîndrește de a fi fost ταξιαρχος în cetatea-i de baștină, și e de crezut că inscripția trebuie să fi fost gravată cu prilejul ieșirii din această demnitate.

Sintem astfel aduși să presupunem că — măcar de la instaurarea regimului democratic, către jumătatea secolului V î.e.n.¹ — armata regulată a Histriei era alcătuită din atâtea τάξεις câte triburi teritoriale număra cetatea. Aceste unități de infanterie, comandate de ταξιαρχοί aleși de Adunare, constituiau nu numai elementul cel mai numeros al oștii, dar — dacă pot să mă exprim astfel — „nucleul” ei cetățenesc: corpul în care era o cinste să slujești și din care a fi exclus echivala cu pierderea drepturilor politice. Amănuntele pe care, în această ordine de idei, le citim într-o cuvîntare a lui Lysias², unde oratorul își acuză adversarul de lașitate pentru că în loc să-și facă datoria ca *hoplit* preferase să slujească într-un corp de cavalerie, se aplică, putem fi siguri, situației din orice πόλις a cărei forță militară era constituită dintr-o pedestrimă recrutată după reguli mai mult sau mai puțin asemănătoare cu cele descrise de Aristotel în *Constituția Atenienilor*³.

Printre coloniile de pe țărmul de vest al Mării Negre, instituția de care vorbim ne era pînă aci cunoscută numai la Mesambria, mulțumită unei inscripții publicate în 1886 de Jirecek⁴, de atunci în mai multe rînduri reeditată și comentată⁵. E vorba de o dedicație din sec. I î.e.n., închinare Afroditei din partea colegiului de ταξιαρχοί care, judecînd după numele păstrate, pare să fi numărat șase membri. Textul necuprinzînd nici o altă informație, fie asupra atribuțiilor acestor magistrați, fie asupra efectivelor de ei comandate, mi se pare riscant să se ia ca bază indicațiile oferite de autori din epoca imperială asupra armatelor din vremea lor pentru a calcula — fie și cu aproximație — numărul *hopliților* de care a putut dispune o cetate ca Mesambria⁶. O asemenea încercare ar fi și mai temerară în cazul Histriei, ale cărei instituții din epoca elenistică nu ne sînt toate cunoscute și în cazul căreia, în ciuda ipotezelor formulate în această privință⁷, continuăm să ignorăm nu numai numărul triburilor în care era împărțit corpul cetățenesc, dar și pe acel al persoanelor alcătuiind principalele colegii de magistrați. În aceste condiții, renunțînd a scoate din textele analizate și alte amănunte decît acelea pe care le-am expus, socot preferabil să aștept — în legătură

¹ *Epigraphische Beiträge*..., p. 43 și urm.

² XIV 7: ἀστρατείας μὲν γὰρ δικαίως ἂν αὐτὸς ἀλῶναι, ὅτι καταλείβεις ὀπίσθις οὐ συνεξήλας μεθ' ὧμων..., δειλιάς δέ, ἔτι δεῖν αὐτὸν μετὰ τῶν ὀπλιτῶν κινδυνεύειν ἰππεύειν εἶλετο...

³ *Const. aten.*, LXI, 3: χειροτονοῦσι δὲ καὶ ταξιάρχους δέκα, ἕνα μὲν τῆς φυλῆς ἐκάστης; LXI, 5: χειροτονοῦσι δὲ καὶ φυλάρχους (<ι>), ἕνα τῆς φυλῆς, τὸν ἡγησόμενον (<των ἰππέων>) ὅσπερ οἱ ταξιαρχοὶ τῶν ὀπλιτῶν. Acestor texte din totdeauna cunoscute li se poate acum adăuga un decret descoperit în săpăturile din Agora, editat și comentat de W. B. Dinsmoor, *Hesperia*, XXIII, 1954, p. 284, nr. 182, unde citim că taxiarchii dintr-un anumit an (271/270 î.e.n.)... ἐπεμελήθησαν δὲ καὶ τῆς φυλῆς τῆς ἑαυτοῦ ἕκαστος ἂν ὡς βέλτιστα τοῖς ὅπλοις κατασκευασμένοι εἰς τε τὰς φυλακὰς καὶ τὰς ἐφεδρείας καὶ τοὺς ἐξετασμοὺς πορεύωνται. Asupra problemei, în general, se mai pot vedea Busolt-Swoboda, *Griechische Staatskunde*, II (München, 1926), p. 891, 1128 și Fr. Lammert, în *RE V A*, co. 75 și 85—87.

⁴ *AEM*, X, 1886, p. 175.

⁵ *SGDI*, III, 3079 = G. Seure, *RA*, XVIII, 1911 (2), p. 423 = *IGB*, I, 325.

⁶ Astfel Blavatskaia, *op. cit.*, p. 199 și n. 6.

⁷ D. M. Pippidi, *SCIV*, VI, 1955, p. 889—895; *Contribuții la istoria veche a României*, p. 65—73.

cu organizarea militară, ca și cu alte aspecte obscure ale constituției cetății de pe țărmul lacului Sinoe — informațiile pe care fără îndoială ni le vor aduce descoperiri epigrafice viitoare.

D. M. PIPPIDI

О ВОЕННОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ХИСТРИИ В ДОРИМСКУЮ ЭПОХУ

РЕЗЮМЕ

Автор рассматривает ряд эпиграфических документов II—I вв. до н.э., содержащих сведения о военной организации Хистрии в период, предшествовавший римскому владычеству на Нижнем Дунае. Он исследует декреты, упоминающие о существовании коллегии *ἡγεμόνες* («Histria», IV, стр. 544, № 4; «Histria», I, стр. 494, № 3; «Dacia», N. S., V, стр. 308) в доброджской крепости; недавно найденный декрет («Dacia», N. S., III, 1959, стр. 241, № 4), где в связи с участием жителей Хистрии в войне между Месамбрией и Аполлонией говорится о «командующем флотом с неограниченными полномочиями» (*ναύαρχος αὐτοκράτωρ*); наконец, автор внимательно изучает декрет в честь Агафокла, сына Антифила (найденный в 1930, но опубликованный лишь в 1961 г.), из содержания которого вытекает, что вышеупомянутое лицо выполняло в трудное для города время обязанности «полномочного правителя территории» (*στρατηγὸς ἐπὶ τῆς χώρας αὐτοκράτωρ*) и «начальника наемных лучников» *τοξάρχης*.

В заключительной части работы исследуется отрывок посвящения, относящегося к II—I вв. до н.э. и составленного *τάξιάρχος*, который позволяет предположить, что — по крайней мере с момента установления демократического строя в середине V в. до н.э. — регулярное войско Хистрии состояло из стольких *τάξεις*, сколько территориальных племен насчитывал город. В колониях Западного Причерноморья коллегия таксиархов была до сих пор обоснована лишь в Месамбрии (IGB, I, 325). Хотя и поврежденный, новый эпиграфический памятник дополняет картину внутренней организации Хистрии в эллинистическую эпоху и увеличивает количество сходных черт между ее институтами и организацией Афин после реформ Клисфена (ср. Arist., Const. Athen., LXI, 3 и 5).

À PROPOS DE L'ORGANISATION MILITAIRE D'HISTRIA À L'ÉPOQUE PRÉROMAINE

RÉSUMÉ

L'auteur passe en revue un certain nombre de documents épigraphiques des IIe et Ier siècles avant notre ère dans le but de recueillir des informations concernant l'organisation militaire d'Histria pendant

la période antérieure à l'instauration de la domination romaine sur le Bas-Danube. C'est ainsi qu'il examine les décrets mentionnant l'existence dans cette cité de la Dobroudja d'un collège de ἡγεμόνες (*Histria*, IV, p. 544, 4; *Histria*, I, p. 494, 3; *Dacia*, N. S., V, p. 308); un décret de découverte récente (*Dacia*, N. S., III, 1959, p. 241, 4) où, à propos de la participation des gens d'Histria à une guerre entre Mésambria et Apollonie du Pont, il est fait mention d'un « commandant de la flotte investi de pouvoirs discrétionnaires » (ναύαρχος αὐτοκράτωρ); enfin, il analyse attentivement le décret en l'honneur d'Agathoclès fils d'Antiphilos (découvert en 1930 et publié seulement en 1961), d'où il ressort que ledit personnage avait exercé à des heures difficiles pour la cité les fonctions de « commandant du territoire à pouvoirs discrétionnaires » (στρατηγὸς ἐπὶ τῆς χώρας αὐτοκράτωρ) et de « commandant des archers mercenaires » (τοξάρχης).

La partie finale du travail donne l'édition d'un fragment de dédicace datant du IIe ou du Ier siècle avant notre ère et émanant d'un ταξίαρχος, ce qui autorise l'auteur à supposer que — tout au moins depuis l'instauration du régime démocratique, vers le milieu du Ve siècle avant notre ère — l'armée régulière d'Histria était composée d'autant de τάξεις que la cité comptait de tribus territoriales. Dans les colonies de la rive occidentale de la mer Noire, le collège des taxiarques n'était attesté jusqu'ici qu'à Mésambria (*IGB*, I, 325). En dépit de son état fragmentaire, le nouveau document épigraphique vient donc compléter le tableau de l'organisation intérieure d'Histria à l'époque hellénistique et accroître le nombre des points de ressemblance que ses institutions présentent avec celles d'Athènes après les réformes de Clisthène (cf. Aris-tote, *Const. Athen.*, LXI, 3 et 5).